

ناقدان حدیث شیعه در اردن کتاب‌شناسی جدیدترین کتب اهل سنت اردن درباره حدیث شیعه

(تاریخ دریافت: ۹۷/۱۲/۰۷ - تاریخ تأیید: ۹۷/۱۲/۲۳)

مهدی غلامعلی^۱

چکیده

از دیرباز برخی نویسندگان اهل سنت با مطالعه متون روایی شیعه به نقد روایات شیعی پرداخته‌اند. در سال‌های اخیر حجم نگارش‌های این‌چنینی نسبت به قبل افزایش یافته است. در این مقاله با سه اثر جدید از کتاب‌های منتشرشده در اردن آشنا می‌شویم که هر یک از زاویه‌ای به احادیث امامیه توجه کرده‌اند. کتاب‌های «کافی السنة من کافی الشیعة» و «صریح الإمامة» هر دو اثر محمد الصالح الضاوی است. نویسنده در کتاب اول مجموعه احادیث نبوی در اصول کافی را ارزیابی می‌کند و در کتاب دوم احادیث مربوط به اثبات امامت را نقد کرده است. کتاب «دراسات فی طرق الحدیث عن الأئمة» اثر سودد الالوسی به ارزیابی طرق روایات اهل بیت پرداخته و گمان کرده که بسیاری از راویان اهل بیت انسان‌های فاسد و غیرقابل اعتماد هستند. هر سه کتاب از پژوهش ضعیف نویسندگان، بیگانه بودن ایشان با شیوه‌های ارزیابی شیعه و عدم تتبع کافی حکایت دارد. مؤلفان بیشتر به منابع اینترنتی یا واسطه اعتماد کرده و به نظرمی‌رسد این آثار تنها قابل استفاده برای جوانان عامه‌ای است که امکان مطالعه منابع شیعی را ندارند. واژگان کلیدی: نویسندگان اهل سنت، نقد احادیث امامیه، کافی السنة من کافی الشیعة، صریح الإمامة، دراسات فی طرق الحدیث عن الأئمة، محمد الصالح الضاوی، سودد الالوسی.

جمع اندکی از عالمان اهل سنت معاصر با مطالعه کتاب‌های حدیثی شیعه به نقد احادیث امامیه پرداخته‌اند. این مؤلفان از جهت روش‌های علمی، گستره اطلاعات، میزان تتبع و اتقان مباحث، کاملاً با یکدیگر متفاوت هستند. این پژوهش‌ها از جهت تعداد نسبت به دیگر تلاش‌های علمی ایشان بسیار محدودترند و از سوی دیگر پژوهش‌های عامه در این حوزه گاهی به دلیل آگاهی کامل نداشتن از شیوه‌های علمی شیعه و یا بیگانه بودن با اصطلاحات شیعی، سبب شده به اهداف علمی خود چندان ظفر نیابند. از مهم‌ترین وظایف حدیث پژوهان شیعی، رصد تازه‌های نشر عامه در حوزه حدیث شیعه است. از آنجاکه مجله‌ای ویژه، عهده‌دار معرفی چنین تلاش‌هایی نیست، از این پس در انتهای هر شماره از مجله حدیث حوزه با چند کتاب شیعه‌پژوهی عامه یا مستشرقان آشنا خواهیم شد. در این شماره سه اثر از تازه‌های نشر در کشور اردن معرفی می‌شود.

کتابشناسی سه کتاب انتقادی جدید اهل سنت

پیشتر، بیشترین کتاب‌ها در مصر و عربستان و معمولاً توسط دانش‌آموختگان مراکز حدیثی و یا سنتی منتشر می‌شد، اما با گسترش اندیشه شیعی در جوامع عامه، مدتی است که نویسندگان غیر سنتی آنها نیز به بازخوانی احادیث شیعه روی آورده و به نگارش کتاب‌هایی در نقد روایات شیعی برای عموم مردم اقدام کرده‌اند. در میان کتاب‌هایی که در اسفندماه سال جاری در نمایشگاه کتاب مسقط پایتخت کشور سلطان نشین عمان^۱ در معرض فروش قرار گرفت سه اثر از اردن با ویژگی‌های یادشده به چشم می‌خورد که قابل مطالعه است. دو اثر نخست اثر الضاوی و اثر سوم حاصل پژوهش الالوسی است.

۱. کتاب کافی السنة من کافی الشیعة

نخست شناسه اجمالی این اثر را از نظر می‌گذرانیم و به تحلیل آن می‌پردازیم.

۱. بیست و چهارمین دوره نمایشگاه کتاب عمان از ۱ تا ۱۲ اسفند سال ۱۳۹۷ در مسقط برگزار شد. از فاضل ارجمند جناب حجة الاسلام و المسلمین معراجی ریاست محترم کتابخانه تخصصی علوم حدیث - وابسته به دفتر آیت الله العظمی سیستانی - تشکر می‌کنم که بلافاصله پس از بازگشت از این نمایشگاه کتاب‌های خریداری شده از مسقط را در اختیار پژوهشگران قرار داده‌اند.

شناسه اجمالی

نام کامل کتاب: کافی السنة من کافی الشيعة، رؤية سنيّة لكتاب شيعي؛ نویسنده: محمد الصالح الضاوی؛ تعداد مجلدات: یک جلد، ۴۵۰ صفحه؛ ناشر: دارالمعتز للنشر و التوزيع؛ اردن - عمان؛ سال چاپ: ۲۰۱۸-۱۴۳۹ق.

نویسنده

محمد صالح الضاوی از نویسندگان پرکار اهل سنت در اردن است که بیشتر مطالعات خود را به موضوع تصوف، صوفیه و عرفان اختصاص داده است. برخی از کتاب‌های وی در این زمینه عبارتند از:

«حقائق العرب فی رؤية الشيخ الأكبر محیی الدین محمد بن العربی»، «حقیقة المتعة فی الاسلام»، «أولى الحقائق الوجودية الكبرى»، «أساطير الأولین»، «فی الكشف الغیبی لدى الصوفیة»، «جواهر الحکمة المنتخب من احياء علوم الدین غزالی»، «مدخل الى التصوف»، «التصوف و الاولیاء»، «حقیقة الألوهیة فی رؤية الشيخ الأكبر ابن العربی»، «موسوعة المفاهیم الأكبریة من خلال مقدمة الفتوحات المکیة».

وی اخیراً به پژوهش در موضوعات شیعی و به ویژه کتاب کافی پرداخته است. گویا او پیشتر با تألیف «مفاهیم اساسیة فی زیارة القبور و التوسل و الاستغاثة و الشفاعة و التبرک» نقد اندیشه شیعه را آغاز کرده است. وی دو اثر در سال اخیر (۱۴۳۹ق) به چاپ رسانده است.

مقدمه کتاب کافی السنة

نویسنده در مقدمه به معرفی کتاب کافی پرداخته است و ابتدا مطالبی را در خصوص اهمیت و جایگاه این کتاب در شیعه بیان می‌کند و سعی کرده کتاب کافی را صحیح کافی بنامد و همسنگ کتب صحاح عامه بشناساند؛ البته در ادامه به مخالف اعتبار کامل کتاب کافی نیز پرداخته و مطالبی را از علامه شعرانی، آیت الله خویی و دیگران بیان کرده است.^۱ او با بیان نظرات موافق و مخالف علمای شیعه نسبت به حجیت و صحت احادیث کافی سعی کرده خود را منصف نشان دهد. او با بررسی محدوده خاصی از روایات کتاب اصول کافی به دنبال نوعی ارزیابی این کتاب است.

مسئله پژوهش

۱. به عنوان نمونه به کلام شعرانی - در مقدمه شرح مازندرانی - اشاره کرده است: «فلذلك ترى أن أكثر أحاديث الأصول في الكافي غير صحيحة الإسناد ومع ذلك أوردته الكليني - رحمه الله - معتمدا عليها باعتبار متونها و موافقتها للعقائد الحقّة ولا ينظر في مثلها إلى الإسناد».

محمد الصالح الضاوی به دنبال بررسی تطبیقی احادیث نبوی موجود در کتاب الکافی با منابع روایی اهل سنت و سپس ارزیابی آن‌ها است. گویا با این روش می‌خواهد میزان اعتبار احادیث کافی را سنجه کند. وی در پی پاسخ به این پرسش است که «منابع روایی عامه تا چه میزان روایات نبوی کتاب اصول کافی را گزارش کرده‌اند و این روایات از چه میزان اعتبار برخوردار است؟».

روش پژوهش

مؤلف برای دستیابی به پرسش خویش سه مرحله را طی می‌کند:

۱. استخراج احادیث نبوی از اصول کافی.

او روایات مستقیم اهل بیت از پیامبر را بر نمی‌تابد و نگاه شیعی به حجیت اقوال ائمه و یکسان بودن روایات ائمه را نیز نوعی نیرنگ می‌داند، ولی در عمل ناچار شده با تسامح تمام این روایات را به‌عنوان حدیث نبوی برشمارد.

۲. بیان وضعیت اسناد و خلاصه‌ای از حکم‌سندها.

الضاوی برای ارزیابی سندها از کتاب «کسر الاضنام» سید ابوالفضل برقی بهره برده است و خود ارزیابی مستقلی ندارد. برای نمونه چون برقی علی بن ابراهیم را قائل به تحریف قرآن دانسته، در تمام اسنادی که نام وی آمده است وی را با همین عبارت تضعیف می‌کند. الضاوی جدولی را براساس نظریات برقی در توثیق و تضعیف روایان تنظیم کرده است که در ضمیمه کتاب آمده است.

او می‌نویسد:

مجلسی و مازندرانی در ارزیابی احادیث الکافی تنها بررسی سندی کرده‌اند و برقی افزون بر سند، متن را نیز بررسی و عرضه به قرآن و عقل کرده است.

از این رو نویسنده شیوه برقی را برتر دانسته و در ارزیابی روایات کافی به کار وی اعتماد کرده است. این نویسنده عامه بر این باور است که احادیث کتاب الکافی اعم از احادیث صحیح، حسن و ضعیف است و حتی به زعم وی برخی روایات برخاسته از روایات و سخنان صوفیه است.

۳. مقابله احادیث شیعه در الکافی با احادیث مشابه آن در منابع روایی اهل

سنت.

نتیجه این مقابله پس از ارزیابی روایات دسته‌بندی چهار گروه روایت است:
الف) احادیث صحیح و حسن.

ب) احادیث ضعیف و منکر یا مهمل یا مجهول یا موضوع.

ج) احادیثی که مطابق آن در منابع سنی یافت نشده، ولی نزدیک به آن با الفاظ دیگر آمده است.

د) احادیثی که هیچ مشابهی مانند آن در منابع عامه وجود نداشته است.
هدف نویسنده

محمد الصالح الضاوی هدف خود را طعن و خرده‌گیری بر شیعه ندانسته و گویی به دنبال نوعی تقریب بین مذاهب است و می‌گوید چه ضرری به اهل سنت می‌رسد، اگر این روایت را از الکافی نقل کنند:

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَطْلُبُ فِيهِ
عِلْمًا سَلَكَ اللَّهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أجنحتَهَا لِطَالِبِ
الْعِلْمِ رِضًا بِهِ وَإِنَّهُ يَسْتَعْفِرُ لَطَالِبِ الْعِلْمِ مَنْ فِي السَّمَاءِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ حَتَّى
الْحَوْتِ فِي الْبَحْرِ وَفَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ عَلَى سَائِرِ النُّجُومِ لَيْلَةَ
الْبَدْرِ وَإِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ إِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُورَثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا وَلَكِنْ
وَرَّثُوا الْعِلْمَ فَمَنْ أَخَذَ مِنْهُ أَخَذَ بِحِطِّ وَافِرٍ.

و ادامه می‌دهد چه ضرری به شیعه وارد می‌شود اگر این روایت را از منابع عامه نقل کنند که عیناً مثل همین حدیث روایت شده است و سپس همین روایت را از کتاب سنن ابن ماجه نقل می‌کند. سوگمندانه باید به وی تذکر داد شیعیان از روایات عامه در کتاب‌های حدیثی خود بسیار استفاده کرده‌اند و این عامه هستند که هیچ‌گاه از منابع شیعه، راویان و محدثان امامیه نقل روایت نمی‌کنند.

اشکالات

در نگاهی سریع و گذرا بسیاری از مباحث نویسنده قابل نقد است. به عنوان نمونه پایه ارزیابی‌های الضاوی، عملکرد برقی است که بسیاری از ارزیابی‌ها و عملکرد نقادانه وی فاقد وجهت علمی و حدیثی است.

بسیاری از مطالب فاقد آدرس دهی و استناد است. همچنین ادعاهای بی پایه (استفاده از لفظ دقیق در الکافی و ...)، مطالب برخاسته از آگاهی نداشتن (مانند یاد نکردن و اطلاع علامه حلی از کتاب الکافی، شهرت و انتشار الکافی پس از صفویه) از مهم‌ترین نقاط ضعف این اثر است.

به نظرمی رسد چون تعریف حدیث نزد عامه با تعریف حدیث در شیعه متفاوت است و آن‌ها سخنان اهل بیت علیهم‌السلام را حدیث نمی‌دانند، گمان کرده است که وقتی شیعه می‌گوید کتاب الکافی مهم‌ترین کتاب حدیثی است، باید سرتاسر کتاب احادیث نبوی باشد، حال آنکه چنین نیست. نویسنده تصریح می‌کند: «فالکافی خلافاً لاعتقاد الشيعة، ليس كَلِّه أحاديث نبوية، بل هو خليط من أصناف متعددة من الكلام». این کلام به خوبی آگاهی نداشتن برخی از عالمان عامه را از اصطلاحات شیعی به نمایش می‌گذارد.

گفتنی است از مهم‌ترین اشکالات این اثر اعتماد گسترده به مطالب اینترنتی است. او مطالب ضعیف و مشکل‌دار را از مقالات و کلمات افراد ناشناس از سایت‌ها گزینش کرده و روی آن‌ها مانور می‌دهد. مانند صحیح کافی خواندن این کتاب که به استناد یک مقاله از یک نویسنده ناشناس شیعی (محمد حائری) است. به نظرمی رسد شایسته است تا پژوهشی در حد پایان‌نامه ارشد یا دکتری به نقد و بررسی این کتاب اقدام کند.

۲. کتاب صریح الإمامة

دومین کتاب نیز اثر همان نویسنده کتاب قبلی است. همچنین محدوده پژوهش وی در این کتاب نیز دو جلد نخست کافی است.

شناسه اجمالی

نام کامل کتاب: صریح الإمامة بحث نقدی لمتون روایات الإمامة فی اصول کافی، نویسنده: محمد الصالح الضاوی، تعداد مجلدات: یک جلد، ۱۸۳ صفحه، ناشر: دارالمعتز للنشر و التوزیع؛ اردن - عمان، سال چاپ: ۲۰۱۸-۱۴۳۹ق.

معرفی اجمالی

کتاب صریح الإمامة، اثری دیگر از محمد صالح الضاوی است. او که گویی مطالعات خود را در دو جلد نخست کتاب کافی متمرکز کرده است، سعی دارد مطالبی را در تضعیف مسئله امامت در کتاب الکافی بیان کند. بخش قابل توجهی از مقدمه این کتاب اقتباسی است از آنچه پیشتر خود مؤلف در کتاب قبلی خود. کافی السنة من کافی الشيعة. آورده بود. تنها دو صفحه با موضوع امامت به انتهای مقدمه افزوده است.

سؤال پژوهش

مؤلف در این کتاب قصد دارد مهم‌ترین احادیث مربوط به امامت را نقد متنی کند. او بر این باور است که بررسی سندی این آثار ضرورت ندارد چه اینکه بسیاری از شیعیان اسناد این کتاب را بررسی نمی‌کنند. الضاوی برای سخن خود اشاره به شرح ملاصالح مازندرانی می‌کند که با وجود راوی ضعیفی همچون ابوالبختری وهب بن وهب در سند روایت با استناد به ضرب‌المثل «دروغ‌گو گاهی وقت‌ها راست می‌گوید» روایت را معتبر دانسته است.^۱

ساختار و محتوای کتاب

کتاب حاضر در چهار بخش اصلی به نقد احادیث امامت در کتاب الحجة کتاب الکافی پرداخته است. این بخش‌ها عبارتند از: مفهوم الامامة، الامامة و العلم، معرفة الامام و الامامة و العقيدة.

اگرچه مؤلف در نقد احادیث سعی کرده به صورت علمی وارد شود، ولی خواننده پس از مطالعه کتاب درمی‌یابد بسیاری از مطالب کتاب بیشتر مصرف داخلی در بین عامه داشته و نویسنده بدون بررسی علمی صرفاً به دلیل مخالفت با باورهای اهل سنت احادیث را غیر معتبر دانسته است. الضاوی همچنان به دنبال احادیث نبوی در این کتاب نیز سخنانی را بیان کرده است و بر این باور است که در کل کتاب الحجة حدیث متواتر نبوی در خصوص جایگاه امامت نیافته است. سپس به کلمات بسیاری از عالمان کهن شیعی استناد می‌کند که در مسائل کلامی خبر واحد حجت ندارد.

نویسنده با استفاده از شبکه‌های اینترنتی بسیاری از سخنان علمای شیعه که علیه منکران امامت بیان کرده‌اند را در صفحات پایانی کتاب آورده است^۲ و با سوءاستفاده از برخی روایات الکافی سفسطه‌های عوامانه‌ای انجام داده است. او بر این باور است که کتاب الکافی و روایات شیعه مملو از تناقضات، اضطراب، دس، تدلیس، کذب و وضع است. و در پایان نتیجه می‌گیرد که حتی یک روایت صحیح در کتاب الکافی در موضوع امامت وجود ندارد!!^۳

۱. ملاصالح مازندرانی در ذیل روایتی آورده است: «قال العلامة: إته كان قاضيا كذابا عاميًا ونقل الكشي عن الفضل بن شاذان أنه من أكذب البرية، وقال الشيخ: إته ضعيف عامي المذهب، أقول: الحديث معتبر وإن كان الزاوي كذوباً لأن الكذوب قد يصدق»؛ شرح ملاصالح ج ۲ ص ۲۹.

۲. صريح الامامة، ص ۱۵۷.

۳. همان، ص ۱۶۱.

اشکالات

بسیاری از اشکالاتی که به کتاب پیش گفته . کافی السنة من کافی الشيعة . وارد است به این کتاب نیز کم و بیش وارد است . افزون بر اشکالات پیش گفته اگرچه مؤلف در ابتدای اثر، این کتاب را به جوانان شیعه و سنی اهداء کرده است^۱ و خواسته به نوعی بی طرفانه به مسئله امامت بپردازد، اما در سرتاسر کتاب خواننده با یک نویسنده سنی متعصب و کم سواد روبرو است . نویسنده ای که اطلاعاتش از حوزه اندیشه شیعی بسیار اندک است، ارزیابی های شیعی را نمی شناسد، از استدلال های کلامی امامیه بیگانه است و بیشتر اطلاعاتش از منابع واسطه و غیر قابل اعتماد . مانند شبکه های اینترنتی . است . جالب آنکه تنها منبعی که در پانویشت ها مشاهده می شود کتاب کافی است . بنابراین کتاب حاضر فاقد کتاب نامه است . همچنین ادبیات پژوهشی نیز در این اثر فراموش شده است .

۳. کتاب دراسات فی طرق الحديث عن الأئمة

وضعیت سومین کتاب از نظر پژوهشی نسبت به دو اثر قبلی بهتر است، ولی از جهت پژوهشی با آثاری که در مصر و عربستان نگاشته می شود بسیار فاصله دارد و ضعیف تر است .

شناسه اجمالی

نام کامل کتاب: دراسات فی طرق الحديث عن الأئمة، سلسلة الأحاديث عن أئمة الشيعة؛ نویسنده: سوّدد الألوسی، تعداد مجلدات: یک جلد، ۱۵۲ صفحه، ناشر: دارالمعتز للنشر و التوزيع؛ اردن - عمان، سال چاپ: ۲۰۱۳-۱۴۳۴ ق.

نویسنده

سوّدد فؤاد الألوسی از محققان اردنی است که در سال ۲۰۱۰ م این کتاب را به رشته تحریر درآورده است . کتاب مذکور سه سال بعد توسط نشر دارالمعتز عمان در اردن برای نخستین بار منتشر شد . نویسنده در حوزه های مختلف مانند رسانه، دین و... دارای تألیفاتی است .

۱. مولف می نویسد: «الإهداء الى جيل الشباب... السنة والشيعة... الذين حملهم الآباء والأجداد حملاً ثقیلاً و إرثاً مسموماً... نكّد عليهم عيشهم المشترك و حوّلم أعداء بعد أن كانوا إخواناً... أقول لهم: انفضوا عنكم هذا الحمل... وانظروا إلى الأمام لا إلى الوراء... اعزموا على رفض الخلاف و الفتنة... هو أقرب للفقوى»؛ صریح الامامة، ص ۵.

ساختار کتاب

این کتاب از یک مقدمه کوتاه و دو بخش اصلی سامان یافته است. بخش اول شامل سه فصل است که به ترتیب به این مطالب پرداخته است: خاصیت مصادر و علوم الشیعة، اوثق مصادر و کتب الشیعة، أصحاب الأئمة المعصومین. در بخش دوم نیز سه مبحث را بیان کرده است: تراجم أصحاب الأئمة و رواته‌م ممن ورد، ذکرهم فی کتب الشیعة، کلمة الغلو و الغلاة. نویسنده کتاب خود را با یک خاتمه و کتاب‌نامه پایان داده است.

مسئله پژوهش

سؤدد الالوسی با مطالعه برخی از منابع شیعی به این نتیجه رسیده است که شیعیان دین و علوم شرعی خود را تنها از طریق ائمه اثنی عشر علیهم‌السلام اخذ می‌کنند، و تنها روایاتی را می‌پذیرند که راویان آن از معتقدان به اهل بیت و شیعیان ثقات باشند؛ چه اینکه پیامبر خدا دانش خویش را به دخترش، دو سبطش و ابن عم‌اش علی بن ابیطالب داده است. بنابراین روایت نبوی که از ائمه رسیده باشد قوی‌ترین سلسله سند را داراست. و در مقابل روایاتی را که غیر امامیه نقل کرده‌اند معمولاً مُحَرَّف، برخاسته از هواهای نفسانی و مشکوک است. بنابراین در سلسله اسناد روایات شیعی نباید غیر امامیه و غیر ثقات حضور داشته باشند و در صورت حضور آن‌ها این روایات غیرقابل اعتماد است. مسئله پژوهش این است که تا چه اندازه روایات ائمه علیهم‌السلام از طریق راویان شیعه و ثقات رسیده است؟

روش پژوهش

مؤلف ضمن معرفی کتب اصلی شیعه به ویژه کتاب الکافی به شناسایی راویان ائمه اطهار علیهم‌السلام در این کتب پرداخته است. وی با تکیه بر کتاب کسر الصنم نگاشته ابوالفضل برقی نام ۱۰۲ راوی مستقیم ائمه در کتاب الکافی را استخراج و برخی از ایشان را بررسی رجالی کرده است؛^۱ همچنین نویسنده در بخش دوم کتاب ۷۶ نفر از راویان ائمه را که دارای تضعیف هستند معرفی کرده است؛ وی افراد ویژه‌ای را که نوعی طعن خاص دارند را نیز به صورت ویژه معرفی کرده است. به عنوان نمونه وی نام ۲۹ نفر از راویان اهل بیت نقل کرده است که در لسان معصومان علیهم‌السلام ملعون شمرده شده‌اند؛^۲ گفتنی است مؤلف در تألیف این اثر از ۳۳ منبع بهره برده است که

۱. دراسات فی طرق الحدیث عن الائمة، ص ۵۰.

۲. همان، ص ۵۷.

بیشتر آن‌ها از منابع شیعی است.

نتیجه پژوهش

الألوسی بر این باور است که بیشتر راویان موجود در کتب شیعه با توجه به مبانی شیعیان از غالیان، بدعت‌گذاران و فرقه‌های گمراه غیر امامی هستند که نمی‌توان به نقل روایات ایشان اعتماد کرد. او راویانی را شناسایی کرده است که از پیروان زیاد بن منذر (جارودیه)، صفوان بن جهم (جهمیه)، ابو شاکر دیصانی (دیسوانیه)، هشام بن حکم و هشام جوالبقی (هشامیه)، شلمغانی (شلمغانیه)، خطابی، بیانیه و جمعی از زنادقه هستند.

او در پایان نتیجه تلاش علمی خویش را این‌گونه بیان می‌کند:
 ولقد وجدنا من البحث و التدقیق من خلال کتب الشیعة و مصادرهم نفسها، أن غالبية هؤلاء الذین وصفوا فی هذه الكتب بأنهم أصحاب و خواص الأئمة الاثنی عشر، و رووا عنهم الأحادیث هم من المجهولین و الکذابین و المجروحین فی وثاقتهم و ممن لا يجوز الأخذ عنه، علی شرط علماء الشیعة أنفسهم...^۱

اشکالات

مهم‌ترین اشکالات وی عبارتند از:

(الف) توجه نکردن به تعداد روایات راویان: مؤلف راویان ضعیف را بسیار متعدد دانسته است. فارغ از اینکه معیار تضعیف روایات تعداد آن‌هاست نه تعداد راویان ضعیف. چه بسیار راوی ضعیفی که به تعداد انگشتان یک دست نیز روایت نقل نکرده‌اند.

(ب) معیار تضعیف راوی: معیار سؤدد الألوسی در تضعیف راویان وجود کوچک‌ترین جرح در هر کتاب رجالی شیعه است. بنابراین در میان راویان ضعیف، سرشناسانی چون زرارة بن اعین و محمد بن مسلم نیز آمده است. چه اینکه روایاتی تقیه‌ای در تضعیف برخی از بزرگان صادر شده است.

(ج) نقل از منابع واسطه: در سرتاسر کتاب مؤلف از منابع ضعیف و واسطه نقل روایت کرده است. به عنوان مثال وی از رجال طوسی، فهرست وی، فهرست نجاشی و رجال کشی مستقیماً نقل مطلب نکرده است؛ اما از کتاب‌های مسند مرحوم عزیزالله عطاردی بسیار نقل کرده است.

(د) توجه نکردن به اجتهادات رجالی: مؤلف به رغم اینکه از معجم رجال

الحديث مرحوم خوبی استفاده کرده است، ولی به اجتهادات رجالی وی هیچ توجهی نکرده است. به نظرمی رسد که وی حتی در استفاده از این گونه کتاب‌ها نیز به واسطه منابعی همچون کتب برقی بهره برده است.

ه) تأثیرپذیری شدید از آثار برقی: آنچه گاه به صورت محسوس و گاه غیر آشکار در کتاب دراسات فی طرق الحديث روشن است، تأثیرپذیری مؤلف از کلمات و بیانات ابوالفضل برقی است.

به نظرمی رسد این اثر می‌تواند شاهد نقدهای رجالی خوبی در پژوهش‌های دانشجویان و طلاب در قالب پایان‌نامه باشد.

نتیجه‌گیری

در این نوشتار سه کتاب از آثار منتشره در اردن در سال‌های اخیر معرفی شد تا وضعیت پژوهش‌های ناقدان حدیث شیعه در عمان بیشتر روشن شود. دو کتاب «کافی السنة من کافی الشیعة» و «صریح الإمامة» از محمد الصالح الضاوی است. نویسنده در کتاب نخست احادیث نبوی در اصول کافی را بررسی کرده است، اگرچه او به اسناد این کتاب شبهاتی را وارد می‌داند ولی بر این باور است که فریقین شایسته است از احادیث نبوی آثار یکدیگر بهره ببرند. نویسنده که اطلاعات رجالی‌اش از رجال شیعه بسیار اندک است، ولی از جهت متنی سعی کرده است، مجموعه احادیث اثبات امامت را نقد کند. کتاب «دراسات فی طرق الحديث عن الأئمة» اثر سودد الالوسی نیز اگرچه از جهت پژوهشی بهتر از دو اثر قبلی است، ولی اشکالات پژوهشی قابل توجهی به آن وارد است که در نوشتار به آن‌ها اشاره شد.

کتاب نامہ

۱. دراسات فی طرق الحدیث عن الأئمة، سلسلة الأحادیث عن أئمة الشيعة، سؤدد الألوسی. اردن - عمان: دارالمعتز للنشر و التوزيع، ۲۰۱۳-۱۴۳۴ق.
۲. شرح الكافي - الأصول و الروضة، محمد صالح بن احمد مازندرانی، محقق و مصحح: ابوالحسن شعرانی. تهرآن: المكتبة الإسلامية، ۱۳۸۲ ق.
۳. صريح الامامة بحث نقدي لمتون روایات الإمامة فی اصول كافي، محمد الصالح الضاوی. اردن - عمان: دارالمعتز للنشر و التوزيع، ۲۰۱۸-۱۴۳۹ق.
۴. كافي السنة من كافي الشيعة، رؤية سنّية لكتاب شيعي، محمد الصالح الضاوی. اردن - عمان: دارالمعتز للنشر و التوزيع، ۲۰۱۸-۱۴۳۹ق.